

سیره امامان شیعه علیهم السلام

در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر

(منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار)

مرتضی مداحی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

زمستان ۱۴۰۲

مداحی، مرتضی، ۱۳۵۵ -
سیره امامان شیعه در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر؛ منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار / مرتضی مداحی.
قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۲.
۴۲۰ ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۷۰۵: تاریخ اسلام؛ ۱۴۴)
بها: ۲۹۴۰۰۰۰ ریال
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیفا.
کتابنامه. ص. [۳۶۹] - ۴۲۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.
۱. چهارده معصوم--دیدگاه خاورشناسان. ۲. Views of Orientalists--* Fourteen Innocents of Shiite .
۳. شیعه--دیدگاه خاورشناسان. ۴. Views of Orientalists -- Shi'ah . الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
BP۳۶ ۲۹۷/۹۶
شماره کتابشناسی ملی
۹۳۸۲۳۴۶

سیره امامان شیعه (ع) در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر (منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار)

مؤلف: دکتر مرتضی مداحی

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۲

تعداد: ۲۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۲۹۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۹۸-۴۹۰-۶

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نیش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات

۳۷۱۸۵-۳۱۵۱. ص. پ. ۳۲۸۰۳۰۹۰، نمایر: ۳۲۱۱۱۳۰۰)

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir info@rihu.ac.ir

فروشگاه اینترنتی: https://shop.rihu.ac.ir

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی علیه السلام، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۷۰۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر به‌عنوان آشنایی با مستشرقان و امامان شیعه درس شیعه پژوهی در غرب برای دانشجویان رشته شیعه‌شناسی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری قابل استفاده است. همچنین این اثر در جهت معرفی تصویری که از امامان شیعه در آثار غربی است و در جهت تبیین مسائلی که در آن منابع مطرح شده صورت گرفته است، تلاش شده تا حدودی بر پاسخ‌گویی به شبهات نیز پرداخته شود، اما به لحاظ گستردگی موضوعات نقد و بررسی همه دیدگاه‌ها ممکن نبود. این اثر می‌تواند راهنمایی برای نقد و بررسی بیشتر آثار اسلام‌شناسان غربی و ایجاد‌کننده انگیزه برای ارائه آثاری در معرفی امامان شیعه در غرب باشد.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلف محترم اثر، حجت الاسلام دکتر مرتضی مداحی و نیز از ارزیاب گرامی دکتر منصور داداش‌نژاد سپاسگزاری کند.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات

مقدمه.....	۱
فرایند گردآوری اطلاعات.....	۴
مفهوم استشراق.....	۴
۱. تعریف استشراق.....	۴
۲. انگیزه خاورشناسان برای مطالعات سیره امامان.....	۶
سیره‌پژوهی و تاریخچه آن در بین مسلمانان و مستشرقان.....	۱۰
مستشرقان و سیره‌پژوهی.....	۱۰

فصل دوم: تاریخچه شیعه پژوهی در غرب

غفلت از شیعه‌شناسی.....	۱۳
آغاز مطالعات شیعه‌شناسی علمی از نیمه دوم قرن بیستم.....	۱۷
گونه‌شناسی مطالعات درباره امامان شیعه.....	۲۰
دایرةالمعارف اسلام.....	۲۶
ارتدوکس یا هترو دوکس؛ نگاه به شیعه به‌عنوان فرقه انحرافی.....	۲۸
معرفی سیره‌پژوهان غربی و آثار آنان.....	۳۳
اتان کلبرگ.....	۳۳
ادوارد سل.....	۳۸
ارزینا لالانی.....	۳۹
ارلینگ لدویگ پترسون.....	۴۰
استفن هامفریز.....	۴۱
اسماء سید.....	۴۱
امیکام ایلاد.....	۴۲

پنج

۴۲	پرسی مولس ورث سایکس
۴۳	ناد لاوسن
۴۴	ترسا برنهایمر
۴۵	تمیمه بیهوم دائو
۴۶	تورستن هیلن
۴۷	جاسم محمد حسین
۴۸	جان نورمن هالیستر
۴۹	جرج وارنر
۴۹	جوزف الیاش
۵۱	حامد الگار
۵۲	حسن عباس
۵۲	خالد سینداوی
۵۶	دنيس صوفی
۵۶	دویت مارتین دونالدسون
۵۸	دیوین جی. استوارت
۵۹	رابرت گلیو
۶۶	رضا شاه کاظمی
۶۷	روز اس. اصلان
۶۷	رونالد باکلی
۶۹	زوی ویلزن
۷۱	شونا فاینڈلی واردروپ
۷۱	صائب محمد صالح عریقات
۷۲	فرهاد دفتری
۷۳	کالین ترنر
۷۵	کامران اسکات آقایی
۷۵	کریس هیور
۷۶	کریستوفر کلوهسی
۷۷	گردآفرید مسکین زدا
۷۸	لوئیس پلّی
۷۹	لیاقت تکیم
۸۳	لئورا وچا والیری
۸۴	مارشال هاجسون
۸۴	ماری اف. ثورلکیل
۸۵	ماریا مسی دیک
۸۶	ماهر جرار

شش

۸۷	مایکل کوپرسُن
۸۹	متیو پیرس
۹۰	محمد علی امیرمعزی
۹۳	محمد علی بیوکارا
۹۳	موجان مؤمن
۹۴	موشه آساتریان
۹۵	موشه شارون
۹۶	موننگمری وات
۹۸	مئیر ام. بار اشر
۹۹	نَجْم حیدر
۱۰۰	هاینس هالم
۱۰۱	هنری لمنس
۱۰۱	ویتولد ولادیسلاو راجکوفسکی
۱۰۲	ویلفرد مادلونگ
۱۰۵	ویلیام چیتیک
۱۰۶	یان کیت اندرسون هوارد

فصل سوم: نگاهی به آثار غربیان درباره سیره امامان معصوم علیهم السلام

۱۱۱	کلیات امامت و ویژگی‌های امام
۱۱۴	مسئله خلقت امامان
۱۱۶	علم امامان
۱۱۷	عصمت
۱۱۸	امامت و معجزه و کرامت
۱۲۱	شهادت امامان شیعه
۱۲۲	امام علی <small>علیه السلام</small> در آثار خاورشناسان
۱۲۲	منابع تاریخ اسلام
۱۲۴	کتاب شیعه‌شناسی
۱۲۶	منابع متمرکز بر زندگی امام علی <small>علیه السلام</small> در غرب
۱۲۷	علی <small>علیه السلام</small> در دایرةالمعارف‌های مهم غربی
۱۳۱	مسئله جانشینی پیامبر و تفسیر مادلونگ از وصایت
۱۳۷	غدیر در ادبیات غربیان
۱۳۸	رابطه بین فاطمه و علی <small>علیه السلام</small>
۱۴۰	اتان کلبرگ و کنیه ابوتراب
۱۴۶	منابعی با رویکرد هم‌گرایانه
۱۵۰	چند پایان‌نامه دانشگاهی درباره امام علی <small>علیه السلام</small>

هفت

۱۵۲	امام حسن (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۱۵۳	تصویری منفی از امام حسن (علیه السلام) در آثار مستشرقان.....
۱۵۴	منابع عمومی تاریخ اسلام.....
۱۵۵	امام حسن (علیه السلام) در دایرةالمعارف‌های مهم غربی.....
۱۵۷	منابع شیعه‌شناسی.....
۱۵۹	منابع متمرکز بر امام حسن (علیه السلام).....
۱۶۳	ژانر ادبی در شاهکار حسن و حسین لویس پلی.....
۱۶۴	بررسی دیدگاه‌های کینه‌توزانه هنری لمنس درباره امام حسن (علیه السلام).....
۱۶۴	بررسی شبهه مطلق بودن امام حسن.....
۱۶۶	صلح امام حسن.....
۱۶۹	سخت‌و و کرم امام حسن (علیه السلام).....
۱۷۱	عبادت و زهد امام حسن (علیه السلام).....
۱۷۱	امام حسین (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۱۷۱	انگیزه‌های مستشرقان برای توجه به امام حسین (علیه السلام).....
۱۷۳	امام حسین (علیه السلام) در منابع عمومی شیعه‌شناسی.....
۱۷۶	امام حسین (علیه السلام) در مهم‌ترین دایرةالمعارف‌ها.....
۱۷۹	آثار اختصاصی خاورشناسان درباره امام حسین (علیه السلام).....
۱۸۲	کیت هوارد و عاشورا پژوهی.....
۱۸۵	امام حسین در آثار شیعه‌پژوه یهودی خالد سینداوی.....
۱۹۳	آثار فرهنگ‌عزاداری و مردم‌شناسانه.....
۱۹۴	امام سجاد (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۱۹۵	امام سجاد در کتب عمومی شیعه‌شناسی.....
۱۹۷	امام سجاد در دایرةالمعارف‌ها.....
۱۹۹	صحیفه سجادیه در نگاه مستشرقان.....
۲۰۰	بیوگرافی امام سجاد در اثری متأثر از تفکر وهابی.....
۲۰۶	نقدی بر دیدگاه‌های الرباط.....
۲۰۷	امام باقر (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۲۰۷	نقش امام باقر (علیه السلام) در تاریخ تشیع.....
۲۰۸	امام باقر در کتاب ادوارد سل.....
۲۰۹	امام باقر در منابع عمومی شیعه‌شناسی.....
۲۱۲	منابع متمرکز بر امام باقر (علیه السلام).....
۲۱۴	امام باقر (علیه السلام) در دایرةالمعارف‌های غربی.....
۲۱۷	امام صادق (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۲۱۷	امام صادق (علیه السلام) در مقالات دایرةالمعارف‌های غربی.....
۲۱۹	امام صادق (علیه السلام) در کتب شیعه‌شناسی.....

هشت

۲۲۲	مقالات و آثار اختصاصی درباره امام صادق (علیه السلام).....
۲۳۱	امام صادق (علیه السلام) و مکاتب کلامی و عرفانی.....
۲۳۵	امام کاظم (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۲۳۵	امام کاظم (علیه السلام) در کتب شیعه‌شناسی.....
۲۳۷	امام کاظم (علیه السلام) در دایرةالمعارف‌های غربی.....
۲۳۹	پژوهش‌های بیوکارا درباره امام کاظم (علیه السلام).....
۲۴۴	امام کاظم (علیه السلام) آثار نجم حیدر.....
۲۵۰	حامد الگار و ارتباط امام کاظم با اهل تصوف.....
۲۵۲	امام رضا (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۲۵۳	دویت دونالدسون و امام هشتم (علیه السلام).....
۲۵۴	امام رضا (علیه السلام) در کتب شیعه‌شناسی.....
۲۵۵	امام رضا (علیه السلام) در دایرةالمعارف‌ها.....
۲۵۷	امام رضا (علیه السلام) در آثار محمد بیوکارا.....
۲۶۲	مقالات مربوط به امام رضا (علیه السلام) در غرب.....
۲۶۵	امام جواد (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۲۶۶	امام جواد در منابع شیعه‌شناسی غربی.....
۲۷۳	امام جواد در دایرةالمعارف‌های غربی.....
۲۷۷	امام جواد در رساله‌های دانشگاهی.....
۲۸۶	امام جواد (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۲۸۶	امام جواد در منابع شیعه‌شناسی غربی.....
۲۹۳	امام جواد در دایرةالمعارف‌های غربی.....
۲۹۷	امام جواد در رساله‌های دانشگاهی.....
۳۰۶	امام هادی (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۳۰۶	امام هادی (علیه السلام) در کتب شیعه‌شناسی.....
۳۰۷	امام هادی (علیه السلام) در مدخل‌های دایرةالمعارف‌ها.....
۳۰۸	امام هادی (علیه السلام) در آثار شونا وادرروپ.....
۳۱۴	امام حسن عسکری (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۳۱۶	امام یازدهم (علیه السلام) در کتب عمومی شیعه‌شناسی.....
۳۱۶	اتان کلبرگ و امام حسن عسکری (علیه السلام).....
۳۱۸	امام مهدی (علیه السلام) در آثار خاورشناسان.....
۳۱۸	علل توجه به مهدویت و امام دوازدهم در بین مستشرقان.....
۳۲۰	مطالعات مهدویت در آثار قرن نوزدهم.....
۳۲۲	امام مهدی (علیه السلام) در کتب عمومی شیعه‌شناسی.....
۳۲۵	امام مهدی (علیه السلام) در مقالات دایرةالمعارف‌ها.....
۳۲۷	مهدویت در پایان‌نامه‌های دانشگاهی.....

۳۲۹	بلیچفلت و مسئله مهدویت
۳۳۰	تبیین مهدویت در غرب توسط نویسندگان مسلمان غربی
۳۳۳	منابع اختصاصی درباره مهدویت

فصل چهارم: امتیازات و کاستی‌ها

۳۴۱	امتیازات
۳۴۲	مزیت مطالعات برون دینی
۳۴۳	مطالعات مبتنی بر نظریه
۳۴۴	تسلط به زبان‌های منابع اسلامی
۳۴۴	تلاش با پشتکار و سخت‌کوشی
۳۴۵	خود انتقادی نقد دیدگاه‌های یکدیگر در بین خاورشناسان
۳۴۶	روند رو به رشد رجوع به منابع شیعه در شیعه‌شناسی
۳۴۷	کاستی‌ها
۳۴۷	فقدان تحقیقات نسبت به حیات تمام امامان شیعه <small>علیهم‌السلام</small>
۳۴۸	عدم ارائه نظریه‌ای صحیح و مبتنی بر تاریخ و عقاید شیعه درباره شکل‌گیری امامت
۳۴۹	تبیین نادرست برخی مستشرقان درباره خاستگاه تشیع
۳۵۰	تأثیر پذیرش شیعه و امامان از اندیشه‌های ادیان و فرق دیگر
۳۵۱	پررنگ کردن دوره صفویه در اهمیت یافتن امامان شیعه
۳۵۲	تفسیر نادرست تقیه و فعالیت فرهنگی به ترس و عافیت‌طلبی در برخی امامان شیعه
۳۵۳	عدم تمییز و تقویم منابع تاریخی
۳۵۴	مطالعه تشیع و امامان با پیش‌داوری
۳۵۵	نگاه به شیعه از جانب کتب متعصب اهل سنت
۳۵۸	عدم انجام تحقیقات فقه الحدیثی درباره روایات نقل شده درباره امامان شیعه
۳۵۸	عدم مراجعه به تحقیقات معاصر علما و محققان مسلمان
۳۵۹	تبعیت از آثار مستشرقان پیشین
۳۶۱	فهم نادرست مفاهیم و دیدگاه‌های شیعی
۳۶۳	ناهمسانی نگارشی
۳۶۵	نتیجه‌گیری
۳۶۹	فهرست منابع

فصل اول

کلیات

مقدمه

شرق‌شناسی جریانی است که در قرنهای اخیر و به‌ویژه پس از دوره استعمار به بحث و بررسی علمی مشرق‌زمین پرداخت. این رویکرد به‌صورت عمومی، تمدن شرقی و به‌ویژه تمدن اسلامی را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد که در این صورت به‌طور خاص از آن، با عنوان اسلام‌شناسی یا مطالعات اسلامی^۱ یاد می‌کنند. مطالعات اسلامی در قرن اخیر یکی از موضوعات مورد علاقه بسیاری از مستشرقان بوده است. اکنون در بسیاری از کشورها مطالعات اسلامی به‌عنوان یک رشته پذیرفته‌شده علمی، شناخته شده و هر ساله دانشجویان زیادی در دانشگاه‌های انگلستان،^۲ فرانسه،^۳ هلند،^۴ آمریکا،^۵ کانادا،^۶ استرالیا،^۷ ایتالیا،^۸ سوئد،^۹ آلمان^{۱۰} و دیگر کشورهای اروپایی مشغول به تحصیل هستند. اسلام‌شناسی در این دانشگاه‌ها ابعاد اسلام و

-
1. Islamic Studies.
 2. University of London, University of Edinburgh and Exeter.
 3. Sorbonne university and etc.
 4. Leiden university and etc.
 5. Princeton University etc.
 6. Mc gill university, University of Toronto, university of McMaster.
 7. The University of Melbourne and etc.
 8. Pontifical Institute for Arabic and Islamic Studies.
 9. Uppsala University and etc.
 10. Goethe Universität, University of Frankfort and etc.

۲ سیره امامان شیعه علیهم‌السلام در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر؛ منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار

تاریخ و مفاهیم آن، جوامع اسلامی و رشته‌های مختلف علوم اسلامی از جمله تفسیر، حدیث، تاریخ اسلام، فقه، شیعه‌شناسی و نیز سیره‌شناسی را موردپوشش قرار می‌دهد. در این میان، مطالعه تشیع از نیمه دوم قرن بیستم شکل جدی گرفته و در محافل دانشگاهی مطرح شد. انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ نیز انگیزه تازه‌ای به مطالعه اسلام شیعی بخشید و در اواخر این قرن، مطالعات در این حوزه نسبت به گذشته رشد چشمگیری یافت. این اقبال به شیعه‌شناسی به قدری دیرنگام بود که می‌توان گفت اکثر افرادی که به مطالعه حدیث شیعه به صورت علمی پرداختند، هم اکنون در اوایل قرن بیست و یکم در قید حیات هستند. در این میان مسئله امامت و امامان شیعه علیهم‌السلام به عنوان یکی از جنبه‌های تفاوت بین عقاید اهل سنت و شیعه توجه برخی اسلام‌شناسان را به سوی خود جلب کرد.

یکی از موضوعات موردعلاقه مستشرقان پیش از هر شاخه‌ای از اسلام‌شناسی سیره پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بود؛ اما در این میان آنچه که در ابتدا محوریت داشت، سیره پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به‌ویژه در منابع اهل سنت بود که در شکل‌های مختلف تصحیح، چاپ، ترجمه، تحلیل، نقد و بررسی در محوریت کارهای مستشرقان قرار گرفت. در طی این‌زمان پژوهش‌های عظیمی مانند دایرةالمعارف‌های مختلف از سوی مستشرقان درباره مطالعات اسلامی انجام گرفته که ائمه شیعه علیهم‌السلام نیز، هر چند بسیار اندک، موردتوجه قرار گرفتند و این منابع به‌عنوان منابع مرجع و متون اصلی در سرتاسر جهان مورد ارجاع واقع می‌شوند. در نیم قرن اخیر به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی و گسترش نام تشیع در رسانه‌ها و معرفی این مذهب، برخی مستشرقان به کتب حدیث، امامان، راویان و مجامع روایی شیعه و تاریخ آن روی آوردند. افرادی مانند اتان کلبرگ،^۱ اندرو نیومن،^۲ محمدعلی امیر معزی،^۳ روی ویلنزی^۴ و افرادی که در بخش‌های بعدی به معرفی آن‌ها خواهیم پرداخت مستقیم یا غیر مستقیم به امامان شیعیان پرداختند.

از سوی دیگر برخورد جوامع علمی مسلمانان در مواجهه با اسلام‌شناسی غربیان بسیار آشفته بوده است. برخی شیفته نتایج پژوهش‌های آنان شده و با ستایش از آنان، تحقیقات آن‌ها

1. Etan Kohlberg.

2. Andrew J. Newman.

3. Mohammad Ali Amir-Moezzi.

4. Roy Vilozny.

را نقطه آمال خود دانسته‌اند و در مقابل، برخی دیگر ارزشی برای تلاش‌های آنان قائل نشده و با نگاهی بدبینانه تلاش آن‌ها را نوعی دشمنی با اسلام و شرق تفسیر کرده‌اند. بین این دو نگاه، طیفی از دیدگاه‌های مختلف نیز وجود دارد. واقعیت این است که مطالعات مسلمانان درباره غرب‌شناسی^۱ بسیار اندک و به‌هیچ‌وجه قابل مقایسه با مطالعات شرق‌شناسی غربیان نبوده است. در این میان مطالعات در داخل کشور (ایران) درباره استشراق بسیار کمتر از مطالعات مجامع علمی کشورهایمانند مصر و شبه قاره هند است. در واقع همچنان‌که در غرض‌ورزی، مطالعات ناقص، سیاه‌نمایی‌ها و اختلاف‌افکنی‌های برخی مستشرقان نباید تردید کرد، از سوی دیگر نیز نمی‌توان تلاش‌های خاورشناسان در احیای منابع و تحقیق و جستجو در ابعاد گوناگون تمدن اسلامی را نادیده گرفت و اساساً معقول نیست که برخی برتری‌های خاورشناسان به‌طور کلی انکار شده و خود را از تحقیقات مستشرقان در مسائلی که به آن پرداخته‌اند، بی‌نیاز بدانیم.

با این حال پژوهش جدی درباره آثار و خاورشناسانی که درباره امامان شیعه (علیهم‌السلام) پژوهش کرده‌اند، صورت نگرفته است. پژوهش حاضر بر آن است تا مهم‌ترین افرادی که در زمینه امامان شیعه (علیهم‌السلام) پژوهش می‌کنند را معرفی کرده و با ارائه گزارشی از آثار آنان، تصویری از سیره امامان شیعه (علیهم‌السلام) در این منابع به دست دهد و در مواردی به نقد بررسی پرداخته و در نهایت یک آسیب‌شناسی کلی از این تحقیقات ارائه دهد؛ با این حال از آنجا که موضوعات بسیار متنوع و متعددی درباره امامان شیعه (علیهم‌السلام) در این آثار مورد اشاره واقع شده و برخی شبهات مطرح می‌شود، امید است پاسخگویی به این شبهات در تحقیقات و مقالات متعدد مورد اهتمام قرار گیرد.

شناخت محافل درون کشور ما نسبت به این آثار و رویکردهای خاورشناسان اولاً موجب شناخت مباحثه‌های موجود در عرصه علمی جهانی و در ثانی امکان ارائه آثاری در نقد و بررسی آن‌ها را فراهم می‌سازد. از سوی دیگر بررسی نتایج آثار خاورشناسان، تحلیل روش‌ها و مبانی آنان و همچنین بررسی و تحلیل یافته‌ها و اغراض پنهان و آشکار این جریان، موجب هوشیاری و دقت در تعامل با خاورشناسان خواهد شد.

از سوی دیگر در این حوزه نیز مانند هر رشته دیگری پژوهش‌های غربی، روش‌های جدیدی را به کار می‌گیرند که معرفی این شیوه‌ها در تعالی رویه‌های موجود در شیعه‌پژوهی مؤثر است.

1. Occidentalism.

۴ سیره امامان شیعه علیهم‌السلام در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر؛ منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار

این مطالعات می‌تواند روش‌های نوین و مطالعات روشمند را معرفی کرده، دانشجویان را با مسائل مورد توجه مستشرقان آشنا کند. چه اینکه نقد و بررسی این رویکردها در اصلاح و بازنگری خود غربیان در پژوهش‌های آینده نیز بی‌تأثیر نخواهد بود. همچنین این گونه پژوهش‌ها زمینه را برای بحث‌های مشترک و تعاملات علمی بین مراکز و فهم زبان علمی بین‌المللی باز می‌کند و موجب رشد و بالندگی مباحث در این حوزه خواهد شد. بدون شک حضور دانشمندان اسلام‌شناس مسلمان در محافل علمی غربی بدون درک از زبان و فضای گفتگوی آنان ممکن نخواهد بود.

فرایند گردآوری اطلاعات

بخش مهمی از کار در این پژوهش گردآوری منابعی است که درباره امامان شیعه علیهم‌السلام تألیف شده است برای این کار ابتدا به فهرست ایندکس اسلامیکوس^۱ انتشارات بریل که به صورت آنلاین قابل خریداری است مراجعه شد. افزون بر آن سایت‌هایی مانند پایان‌نامه‌های بریتانیا^۲ و دهها دانشگاه دیگر اروپایی و آمریکایی و نیز فهرست منابع کتب و مقالاتی که درباره امامان شیعه علیهم‌السلام تألیف شده بود مورد بازبینی و استخراج منابع قرار گرفت در کنار آن برای جستجوی منابع فارسی سایت کتابخانه ملی همواره در موضوعات مختلف مورد جستجو بوده است.

مفهوم استشراق

۱. تعریف استشراق

استشراق^۳ مصدر باب استفعال، از ریشه «شرق» و به معنی طلب علوم اهل شرق و زبانهای آنها است.^۴ استشراق یا خاورشناسی که اکنون به حوزه‌های مختلفی چون اسلام‌شناسی، ایران‌شناسی، شیعه‌شناسی، مطالعات خاورمیانه، عرب‌شناسی، زبانهای شرقی، هندشناسی و غیره تقسیم شده است، مجموعه‌ای از فعالیت‌های مربوط به کشف منابع علمی و باستانی،

1. Index Islamicus.

2. <https://ethos.bl.uk/Home.do?sessionId=ECEE5999F19AE027C042A66D0FDCC1A8>.

3. Orientalism.

۴. رضا، معجم متن اللغة، ج ۳، ص ۳۱۰.

تاریخ، زبان، فنون، علوم، آداب و رسوم مرتبط، گردآوری و نگهداری مواد فرهنگی، فهرست‌نگاری و کتاب‌شناسی، تصحیح و ویرایش آثار شرقی و اسلامی، نگارش و تدوین دائرةالمعارف‌ها، روزنامه‌نگاری، تحقیق، بررسی، تشکیل کنگره‌ها و همایش‌ها، ترجمه و تصحیح متون و انتشار آن‌ها را شامل می‌شود؛ با این حال استشراق خود پدیده‌ای است که دچار تغییر و تحول بوده است.^۱

وجود سه عنصر موجب دشواری ارائه تعریفی علمی از استشراق است:

۱. ابهام در گستره جغرافیایی شرق؛ به این معنا که محدوده جغرافیایی شرق به‌واقع مبهم است. آیا باید از سواحل شرقی ژاپن و ویتنام و کره تا مرزهای اردن و ترکیه را شرق دانست؟ درباره کشورهای افریقایی چه قضاوتی باید کرد؟ در نگاهی کلی، در اندیشه اروپایی، جهان شرق شامل همه جوامعی می‌شود که در شرق قاره اروپا قرار دارند و کشورهای شرقی به سه بخش خاور نزدیک، خاورمیانه و خاور دور تقسیم می‌شوند.^۲

۲. ابهام در گستره موضوع؛ اگر استشراق به معنی تلاش برای شناسایی کشورها و شرایط جغرافیایی، منابع، معادن، تاریخ، قومیت‌ها، زبان، ادبیات، هنر، آداب، سنن، عادات، فرهنگ، باورها، ادیان، تمدن‌ها، ویژگی‌های روان‌شناختی، حساسیت‌های روحی و غیره شرق بدانیم، موضوعات بسیار گسترده‌ای را در بر می‌گیرد.^۳ از این‌روست که تعداد دانشمندان شرق‌شناس در کنگره اول شرق‌شناسی پاریس در سال ۱۸۷۳م، از سایر شرکت‌کنندگان یعنی اشراف و نظامیان عالی‌رتبه و کارشناسان استعماری و تاجران بزرگ کالاها شرقی و حتی عتیقه‌فروشان کمتر بود^۴ و به همین دلیل به تدریج عناوینی مانند، ایران‌شناسی، اسلام‌شناسی، شیعه‌شناسی، مطالعات خاورمیانه و غیره جایگزین واحدها و رشته‌های درسی استشراق می‌شود.

۳. ابهام در ملیت؛ بحث ملیت مستشرقان نیز موضوعی است که موجب ابهام در موضوع شده است. درحقیقت با رشد مهاجرت‌های شرقیان و مسلمانان به اروپا و غرب، مفهوم مستشرق دچار ابهام شد؛ زیرا برخی از محققان اصالتاً شرقی‌اند ولی در غرب زندگی و پژوهش

۱. بنگرید: زمانی، مقاله «دوره‌های استشراق»، قرآن‌پژوهی خاورشناسان، شماره ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۶.

۲. دسوقی، سیر تاریخی و ارزیابی اندیشه شرق‌شناسی، ترجمه: محمودرضا افتخارزاده، ص ۸۸.

3. Carl W. Ernst, Following Muhammad, Rethinking Islam in the Contemporary World, p.22.

۴. الویری، مطالعات اسلامی در غرب، ص ۷۹.

۶ سیره امامان شیعه (ع) در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر؛ منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار

کرده‌اند و روش‌ها و مبانی آنان را اتخاذ می‌کنند. از سوی دیگر برخی پژوهشگران غربی مانند ویلیام چیتیک نیز تحقیقات همسویی با تحقیقات درون‌دینی مسلمانان دارند. سؤال این است که آیا باید این پژوهشگران را مستشرق دانست یا نه؟ برخی معتقدند از آنجا که محققان مسلمان مستقر در غرب با روش و متد مستشرقان غربی به بررسی و قضاوت درباره اسلام و جوامع اسلامی پرداخته‌اند، خصوصیت غربی بودن جای خود را به دارا بودن روش غربی در پژوهش داده است.^۱ از آنجا که یکی از اهداف این پژوهش آگاهی مراکز علمی داخلی از فعالیت‌های مراکز علمی غربی درباره حدیث شیعه است، این پژوهش نیز ملاک استشراق را اتخاذ روش و مبانی غربیان دانسته و بنابراین آثار افراد مسلمان یا شرقی که در دانشگاه‌های غربی به مباحث حدیث شیعه پرداخته‌اند معرفی و بررسی خواهد کرد.

از آنجا که مباحث مفهومی و کلی استشراق در سال‌های اخیر در آثار متعددی مورد توجه قرار گرفته و مباحث مرتبط با تعریف در آثار مختلفی بررسی شده است، ما به نقل دیدگاه مورد قبول خود پرداخته و بحث را ادامه خواهیم داد. استشراقی که مورد نظر و نقد عالمان اسلامی و دستور کار نوشته حاضر است، فقط حوزه خاصی از تلاش‌های استشراقی را مد نظر قرار داده که عبارت است از اسلام‌شناسی از سوی غیر مسلمانان^۲ و یا مسلمانانی که در غرب تحصیل کرده و با مبانی و روش‌های آنان به پژوهش در سیره امامان شیعه (ع) اشتغال دارند؛ از این‌رو در این پژوهش به تحقیقات افرادی مانند محمدعلی امیر معزی اشاره شده است؛ اما از ذکر آثار محققانی چون عبدالعزیز ساشادینا خودداری شده است.

۲. انگیزه خاورشناسان برای مطالعات سیره امامان

خاورشناسی حرکتی مستمر در طول تاریخ است که فراز و نشیب‌های متعددی به همراه داشته است و نمی‌توان در مورد همه آنها به یک صورت داوری کرد.^۳ شرایط مختلف می‌تواند زمینه‌ساز انگیزه‌های گوناگون برای فعلی واحد باشد؛ چه اینکه افراد متفاوت عملی را به علل غایی مختلف انجام می‌دهند. مستشرقان نیز، مانند همه انسانها، متأثر از زمان و جامعه خود

۱. نمله، «نقش شرق‌شناسان در خدمت به میراث عربی-اسلامی»، کتابهای اسلامی، شماره ۶، ص ۳۵.

۲. زمانی، مفهوم‌شناسی، تاریخچه و دوره‌های استشراق، ص ۳۳.

۳. زمانی، دوره‌های استشراق، ص ۸۶.

کلیات ۷

بوده‌اند و طبیعی است که در هر برهه از زمان، انگیزه فعالیت‌های علمی آن‌ها از فرایندهای جامعه تأثیر پذیرفته و برای رسیدن به آن اهداف تلاش کرده باشند. می‌توان گفت انگیزه‌های شرق‌شناسی در دهه‌های مختلف و هم در افراد مختلف، متفاوت است. ممکن است یک شرق‌شناس دارای انگیزه‌های متعدد در یک زمان و یا در طول دوره تحقیقات خود باشد. به عبارتی در هر دوره‌ای از شرق‌شناسی، انگیزه‌های خاص نمود بیشتری دارد. مثلاً سرآغاز پیدایش خاورشناسی به انگیزه‌های تبشیری باز می‌گردد و یا اینکه از قرن پانزدهم به بعد انگیزه‌های استعماری بیشتر رُخ‌نمایی می‌کنند. همچنین در اواخر قرن بیستم انگیزه‌های علمی تا حدودی تقویت شده است.

از اولین انگیزه‌های شناخت اندیشه و آثار مسلمانان اهداف تبشیری و شناخت نقاط ضعف و قوت مسلمانان است. تقابل مسیحیت با اسلام، همانند حمله به قسطنطنیه و بیت‌المقدس، باعث شد کلیسا و مسیحیان به دو اقدام دست زدند اول اینکه از کسانی که به شرق می‌رفتند حمایت کردند تا اطلاعاتی برای کلیسا بیاورند؛ دوم اینکه خود کلیسا افرادی را می‌فرستاد تا اطلاعات و اخباری از مسلمانان برای آن‌ها ببرند. بدون شک کارهای افرادی مانند لمنس^۱ و افرادی که عقیقی نام بسیاری از آنان را تحت عنوان «المستشرقون الرهبان» نام می‌برد در این فهرست قرار دارند.^۲ ساشادینا می‌گوید: «گلدزیهر از اولین یهودیانی است که به بررسی اسلام پرداخته و تلاش دارد با بررسی تاریخی نشان دهد که اسلام از یهودیت نشأت گرفته است».^۳ دویت دونالدسون^۴ (۱۸۸۴-۱۹۷۶) که درباره تشیع کتاب نوشت، برای فعالیت تبشیری به ایران آمده بود^۵ و یا ترجمه کتاب *حياة القلوب علامه مجلسی به قلم مبلغ مسیحی* که برای مدتی در ایران بوده، انجام گرفته است و نمونه‌های بسیار دیگری که نشان می‌دهد انگیزه تبشیری یکی از علل شناخت اسلام و حدیث آنان از سوی مستشرقان بوده است.

از دیگر سو اشغال کشورهای شرقی و استثمار منابع آنان و تلاش برای در هم شکستن مقاومت‌های مردمی، استعمارگران را به اطلاعات گسترده و دقیق درباره جغرافیای این مناطق،

1. Henri Lammens.

۲. المستشرقون، ج ۳، ص ۱۰۴۴.

۳. ساشادینا، روش‌شناسی مطالعات اسلامی در غرب، ص ۶۸-۶۹.

4. Dwight M. Donaldson.

5. *Biographical Dictionary of Christian Missions*, p. 183.

آگاهی از آداب و رسوم و باورهای آنان نیازمند می‌کرد. این نیاز زمینه‌ای برای فراهم ساختن حمایت‌های گسترده دولتی از این‌گونه مطالعات شد و بدین ترتیب شرق‌شناسی در این مرحله به شدت رشد کرده و زمینه‌های جدیدی، مانند مطالعات جغرافیا، فرهنگ و مذهب مورد توجه قرار گرفت. ادوارد سعید^۱ می‌نویسد: «دوره رشد سریع در مؤسسات شرق‌شناسی و محتوای آن‌ها دقیقاً با دوره توسعه قلمروی جغرافیایی سلطه اروپا منطبق است».^۲ و بدون شک امامان شیعه (ع) نقش اساسی در شکل‌دهی اندیشه تشیع دارند و شناخت سیره و سنت و اعتقاد شیعیان به آنان راهی برای شناخت جوامع مسلمان شیعی است.

ذکر این نکته لازم است که رشد شاخه‌های مختلف علوم انسانی در دانشگاه‌های غربی بر شرق‌شناسی نیز اثر گذاشته و تقویت رویکرد علمی و محققانه در مطالعات اسلامی از نتایج آن است.^۳ مراکز علمی غرب اکنون در بسیاری از مسائل سرمایه‌گذاری می‌کنند و شرق به‌عنوان یک موضوع، در میان هزاران موضوع علمی، مورد تحقیق قرار گرفته است. روش علمی ایجاب می‌کند که محقق دیدگاه‌ها و سوگیری‌های شخصی خود را در تحقیق مداخله ندهد. هرچند در عمل تحقق این ایده‌آل دشوار است، اما تا حدودی مانع از غرض‌ورزیهای سابق در شرق‌شناسی شده است. همین مسئله باعث شده که در برخی تحقیقات نتایج تحقیق آن‌ها با اعتقادات مسلمانان همسو بوده و به روشن شدن موضوع کمک کند. نجیب عقیقی بر غلبه انگیزه علمی بر فعالیت‌های مستشرقان تأکید کرده و با برشمردن آن دست از فعالیت‌های آنان که هیچ نفعی مادی بر آن مترتب نیست، به اثبات این مسئله پرداخته است.^۴ اکنون بسیاری از دانشگاه‌های جهان منابعی را درباره مسلمانان به‌عنوان مراجع علمی معرفی کرده و مطالعه می‌کنند که نتایج تحقیقات اسلام‌شناسان غربی است. برخی از این کتابها از کشورهای اسلامی نیز جایزه علمی دریافت می‌کنند.^۵

1. Edward Said.

۲. سعید، شرق‌شناسی، ص ۹۷.

۳. الویری، اسلام‌شناسی در غرب، ص ۷۰.

۴. عقیقی، المستشرقون، ج ۳، ص ۶۰۴.

۵. مانند: کتاب جانشینی حضرت محمد (ص) نوشته ویلفرد مادلونگ جایزه کتاب سال ۱۳۷۷ جمهوری اسلامی را دریافت کرد. همچنین «تاریخ مکتب اخباری» تألیف رابرت گلیو در سال ۱۳۸۷.

ازسوی دیگر در میان مستشرقان نیز افرادی هستند که انگیزه حقیقت‌جویی آن‌ها باعث تحقیقات و آثار مفیدی شده است؛ هرچند ممکن است انگیزه‌های ابتدایی آنان متفاوت بوده باشد. پدر آنتونیو دوززو،^۱ کشیش پرتغالی است که به قصد تبشیر به ایران زمان صفوی آمد و در نقد اسلام نیز کتابهایی نوشته بود؛ اما پس از آشنایی با اسلام، ایمان آورد و شروع به فراگیری علوم اسلامی کرد. وی با توجه به آموخته‌های پیشین و پسین خود، توانست آثار جالبی را در نقد مسیحیت عرضه کند. کتاب *سيف المؤمنين في قتال المشركين* را در نقد ادیان کنونی مسیحی و یهودی نوشت.^۲ بی‌تردید کتاب *عذر تقصیر به پیشگاه محمد از جان داونپورت*،^۳ تمجیدهای کارلایل از پیامبر اسلام ﷺ و انتقادهای او نسبت به مستشرقان سابق و جوزف وان هامر^۴ که به دلیل علاقه به مسلمانان قبر خود را به شیوه مسلمانان ساخت،^۵ تمجیدهای توماس آرنولد^۶ از عبادات دینی مسلمانان و علاقه‌مندی خانم آنه‌ماری شیمل^۷ به معنویت اسلامی و قبول امامت امامان شیعه (علیهم‌السلام) از سوی مستشرقانی مانند هانری کربن نشان از این واقعیت دارد که خاورشناسی به‌ویژه در نیم قرن اخیر تا حدی از غرض‌ورزیهای گذشته به دور بوده و به حقیقت‌جویی نزدیک‌تر شده است.^۸

البته انگیزه اقتصادی را نیز نباید مورد غفلت قرار داد. دکتر قاسم السامرای می‌نویسد: «گردآوری نسخ و تصحیح و چاپ آن‌ها برای خدمت به اعراب و مسلمین یا بالا بردن فرهنگ آن‌ها نبود، بلکه برای مطرح ساختن خود و سود ناشران بود».^۹ کارل بروکلمان^{۱۰} نیز سود ناشر را علت درخواست از او برای نوشتن کتاب تاریخ نوشته‌های عربی ذکر می‌کند. به این صورت که ناشر کتاب *عیون الاخبار* شرط کرد که چون *عیون الاخبار* کتابی نیست که مورد استقبال

1. António de Jesus.

۲. جدید الاسلام، سيف المؤمنين یا نقد تورات، به کوشش رسول جعفریان.

3. John Davenport, *An Apology for Mohammed and Koran*.

4. Joseph Freiherr von Hammer.

۵. الویری، مطالعات اسلامی در غرب، ص ۸۰.

6. Thomas Walker Arnold.

7. Annemarie Schimmel.

۸. رزاقی موسوی، درآمدی بر شرق‌شناسی و مستشرقان، ص ۳۸.

۹. الدراسات العربیة و الاسلامیة فی اروپا، ص ۴۰.

10. Carl Brockelmann.

۱۰ سیره امامان شیعه (علیهم السلام) در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر؛ منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار

مخاطبان فراوانی قرار گیرد، اثر دیگری که سودش فراوان‌تر باشد به آن ناشر تقدیم کند. این مسئله او را مصمم ساخت تاریخ نوشته‌های عربی را تألیف کند^۱ که با عنوان تاریخ الأدب العربی ترجمه شده است. اکنون در دانشگاه‌های غربی بودجه‌های پژوهشی قابل توجهی در زمینه‌های مختلف اسلام‌شناسی از جمله شیعه‌شناسی اختصاص می‌یابد که خود انگیزه‌ای برای مطالعات اسلامی است.

با این وجود، همچنان نباید به نحوی افراط‌آمیز نسبت به خاورشناسان مثبت‌اندیش بود؛ زیرا روشهای مطالعات آنان در نهایت ممکن است به ایجاد شک و تردید در عناصر مهم میراث اسلامی و تاریخ سیره پیامبر و امامان (علیهم السلام) بینجامد. محقق منصف در عین حال که به جنبه‌های منفی حرکت خاورشناسی و جهت‌گیری‌های خاورشناسان می‌پردازد جنبه‌های مثبت آن را نیز در نظر می‌گیرد. پیدایش رویکردهای گوناگون در مطالعات خاورشناسی و تخصصی شدن آن‌ها بسیار تأثیرگذار بوده است و حتی به الگویی برای پژوهشگران جدید تحصیل کرده اروپا و آمریکا تبدیل شده است.

سیره‌پژوهی و تاریخچه آن در بین مسلمانان و مستشرقان

مستشرقان و سیره‌پژوهی

سیره در اصل از ریشه «سیر» به معنی گذشتن و سیر کردن در زمین است.^۲ و در اصطلاح به معنی حالت و نحوه تعامل انسان است که شامل روش خوب و بد می‌شود. راغب اصفهانی می‌گوید: «و السَّيْرَةُ: الحالة التي يكون عليها الإنسان وغيره، غريزيا كان أو مكتسبا، يقال: فلان له سيرة حسنة و سيرة قبيحة».^۳

پرواضح است که اولین منابع سیره‌نگاری در بین مسلمانان، کتبی هستند که با عنوان سیره‌نگاری شناخته شده‌اند. در حقیقت سیره‌نگاری در تاریخ اسلام با تدوین و گزارش سیره پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) آغاز می‌شود که شامل زندگی نامه پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و گفتارهای ایشان است که به وسیله مسلمانان و بیشتر به دست راویان اهل سنت تدوین شده است.

۱. بدوی، موسوعة المستشرقين، ص ۱۰۰.

۲. راغب اصفهانی، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ج ۲، ص ۲۷۵.

۳. مفردات ألفاظ القرآن، ص ۴۳۳.

مطالعات پیرامون پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در غرب از همان آغاز تا حد زیادی مبتنی بر تعصبات عمدتاً دینی بوده است. دیدگاه‌های مغرضانه درباره اسلام و پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از سوی نویسندگان جهان یهودی و مسیحی که قدرت خود را تا حد زیادی به دلیل گسترش اسلام از دست داده بودند، تولید و منتشر شد که مجدانه برای ایجاد تصویری دروغین از دین و پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تلاش داشتند. تأکید این آثار همانند مشرکان صدر اسلام بر تصویر منفی پیامبر به عنوان «بیمار روانی»، «دروغگو»، «پیامبر جعلی» و «ضد مسیح» که هیچ‌یک از آن‌ها مبنای تاریخی واقعی ندارند. مونتگومری وات که خود یک شرق‌شناس برجسته است، می‌گوید: «از بین بزرگترین مردان تاریخ، هیچ کس به اندازه پیامبر اکرم نکوهیده نشده است».^۱

در قرن‌های اخیر با کنار رفتن دیدگاه‌های سوگیرانه مستشرقان درباره مسلمانان و پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به‌ویژه از قرن هجدهم بدین سو، فعالیت‌های خاورشناسان به شکل سازمان یافته‌ای گسترش یافت و سیره پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به‌عنوان یکی از مهم‌ترین محورهای مطالعات آکادمی‌های اسلام‌شناسی غرب قرار گرفت.

خاورشناسانی که با حوزه سیره آشنا شده بودند در راه معرفی منابع سیره به جوامع غربی تلاش‌های خوبی انجام دادند. در طول قرن نوزدهم و بیستم منابعی مانند المغازی واقدی، سیره ابن هشام، طبقات ابن سعد و تاریخ طبری مورد توجه و تحقیق خاورشناسان بود.^۲ در این میان وستنفلد^۳ آلمانی (م ۱۸۹۹) از جمله مستشرقانی است که در این زمینه تلاش‌های بسیاری انجام داده است که طبقات الحفاظ ذهبی، وفيات الاعیان ابن خلکان، تهذیب الاسماء نووی، معارف ابن قتیبه، سیره ابن اسحاق، الطبقات الشافعیة، اخبار مکه و ما جائها من الآثار، لباب الأنساب سمعانی، معجم البلدان حموی را چاپ و احیا کرد.^۴ دخویه^۵ سیره ابن هشام را به انگلیسی ترجمه کرد.^۶ همچنین اشپرنگر (م ۱۸۹۳)، وستنفلد (م ۱۸۹۹)، کایتانی^۷ (م ۱۹۲۶)، هنری

1. Watt, W. Montgomery, Muhammad at Madina, p. 324.

۲. سیره‌نگاری پیامبر اسلام در غرب، ص ۲۵.

3. Heinrich Ferdinand Wustenfeld.

۴. سحاب، فرهنگ خاورشناسان، ص ۳۵۴؛ العقیقی، المستشرقون، ج ۲، ص ۳۶۷-۳۶۹.

5. Michael Jan de Goeje.

۶. فرهنگ خاورشناسان، ج ۴، ص ۳۹.

7. Leone Caetani.

۱۲ سیره امامان شیعه علیهم‌السلام در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر؛ منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار

لمنس^۱ (م ۱۹۳۷)، مونتگمری وات^۲، از جمله افرادی هستند که موضوع اصلی پژوهش‌هایشان تاریخ بود. هوروفیتس^۳ (م ۱۸۳۱) یکی دیگر از خاورشناسان آلمانی است که موضوع اصلی مطالعاتش قرآن و سیره نبوی بود و تصحیح و چاپ دو جلد نخست طبقات ابن سعد و عیون الأخبار ابن قتیبه به همراه ترجمه انگلیسی را به عهده گرفت؛ اما منابع شیعی سیره سالها در سایه بی‌مهری آنان قرار گرفت. با اینکه عالمان شیعه نیز در بین سیره‌نگاران دیده می‌شوند و سیره‌نگارانی چون محمد بن اسحاق بن یسار (م ۱۵۱) از یاران امام باقر و صادق علیهم‌السلام^۴، جابر بن عبدالله انصاری^۵ و یونس بن بکر^۶ از اولین سیره‌نگاران بوده‌اند؛ اما به غیر از سال‌های اخیر در مطالعات غربی به سیره‌نگاری شیعیان توجهی نشده است.^۷

1. Henri Lammens.

2. Watt, W. Montgomery.

3. Josef Horovitz.

۴. سبحانی، سیره و سیره‌نگاری، ص ۷۵.

۵. هدایت پناه، «شیعه پیشگام در سیره‌نگاری، جایگاه جابر بن عبدالله انصاری در سیره‌نگاری»، مطالعات تاریخ اسلام، سال پنجم، شماره ۱۹، ص ۲۱۶.

۶. مرادی نسب، «یونس بن بکر از پیشگامان شیعه در سیره‌نگاری»، مطالعات تاریخ اسلام، سال هفتم، شماره ۲۴، بهار ۱۳۹۴.

۷. مقاله «سیره اهل الکساء: منابع اولیه شیعه در مورد زندگانی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم» از ماهر جرار از این نمونه این کارها است.

فصل دوم

تاریخچه شیعه‌پژوهی در غرب

غفلت از شیعه‌شناسی

برخلاف اسلام‌شناسی که سابقه‌ای به نسبت طولانی در غرب دارد، شیعه‌پژوهی تا مدت‌ها و حتی تا نیمه اول قرن بیستم اساساً جزء مقولات اصلی مورد نظر دانشمندان غربی نبوده است.^۱ براساس گزارش اتان کلبرگ در مقاله «مطالعات غربی در اسلام شیعی»^۲ اولین جلد از کتاب نمایه اسلام حاوی فهرست منابع مسلمانان، از مجموع ۸۲۴ صفحه، فقط دو صفحه به منابع شیعه اختصاص یافته است؛ در حالی که این جلد، کل مقالات سالهای ۱۹۰۶-۱۹۵۵ م، را پوشش داده است. در کتاب تاریخ الادب العربی کارل بروکلمان که مربوط به آثار عربی و اسلامی است بطور آشفته حدود سی کتاب به شیخ طوسی نسبت داده شده و از ذکر نام کتاب مهم الاستبصار غفلت شده است.^۳ بروکلمان در این کتاب و در بخش کتب حدیثی منابعی را ذکر می‌کند که همه آنها متعلق به حدیث اهل سنت است.^۴ اطلاعات او از حدیث شیعه به قدری محدود است که در بخش کتب حدیثی شیعه اولین کتاب را قرب الاسناد سید حمیری می‌داند و در انتساب این کتاب به پدر یا فرزند مردد است.^۵ همچنین بروکلمان کتاب بشارة

1. Western Studies of shi'a Islam, in *shi'ism, Resistance and Revolution*, edited by Martin Kramer, (Westview Press, Inc, U. S. A, 1987).

2. Western Studies of shi'a Islam.

۳. دوانی، هزاره شیخ طوسی، ج ۱، ص ۲۶۱.

۴. بروکلمان، تاریخ الادب العربی، ج ۳، ص ۱۵۲.

۵. همان، ج ۳، ص ۲۰۵.

۱۴ سیره امامان شیعه (علیه السلام) در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر؛ منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار

المصطفی از کتب عالم شیعی محمد بن علی بن رستم طبری از علمای قرن ششم را به محمد بن جریر بن یزید طبری نسبت داده است.^۱

در قرون هجدهم و نوزدهم که بسیاری از کتاب‌های اهل سنت در اروپا چاپ شد، احیای کتب شیعی محدود به چاپ و انتشار کتاب‌های رجال و استبصار شیخ طوسی توسط اشپرنگر^۲ (۱۸۹۳ م) شد.^۳ گلدزیهر با اینکه خاورشناسان را از اشتباه برخی مستشرقان که شیعه را مخالف سنت پیامبر ﷺ معرفی کرده‌اند، بر حذر می‌دارد^۴ و درباره شیعه توضیحاتی چندین صفحه‌ای ارائه می‌دهد، با این حال به منابع شیعی آنان اشاره نمی‌کند.

همچنین ادوارد فندیک^۵ در کتاب اکتفاء القنوع بما هو مطبوع که در ایران توسط آیت الله مرعشی نجفی مقدمه‌نویسی و چاپ شده است سخنی می‌گوید که از فقر اطلاعاتی او نسبت به شیعه حکایت دارد او می‌گوید: «شیعه این نام را برای خود نمی‌پسندند، بلکه خود را علوی می‌نامند. آن‌ها صحاح سته را قبول نداشته و پنج مجموعه دیگر را قبول دارند» که عناوین آن‌ها را ذکر می‌کند و کتب اربعه با ذکر اشتباه نام کتاب الفقیه و نهج البلاغه است. او کتاب من لایحضر الفقیه را «من لا یتخرزه الفقیه» نوشته و همچنین درباره نهج البلاغه می‌نویسد: «نهج البلاغه للسیّد الرازی المتوفی سنة ۴۰۶ ق و هو غیر الفخر الرازی و غیر ابن زکریا الرازی». او همچنین می‌افزاید این کتاب کلام امیرالمؤمنین نیست، بلکه از موضوعات کسی است که آن‌ها را گردآورده است و این قول نزد من قابل قبول‌تر است. «و قیل ایضاً بل لیس من کلام امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) و انما هو من وضع من جمعه و هذا الرای الاخیر هو الاقرب قبوله»^۶ این در حالی است که فندیک کتب زیادی از اهل کتب حدیثی اهل سنت را متذکر می‌شود که در هند و اروپا به طبع رسیده‌اند.^۷ و با چشم‌پوشی از کتب مهم گوناگونی که شیعه دارد می‌نویسد: «و من

۱. همان، ج ۳، ص ۵۰.

2. Aloys Sprenger.

۳. مطالعات اسلامی در غرب، ص ۱۲۳ به نقل از فرهنگ خاورشناسان، ج ۱، ص ۳۲۰-۳۲۲.

4. *Introduction to Islamic Theology and Law*, p. 210.

5. Cornelius Van Alen Van Dyck.

۶. اکتفاء القنوع بما هو مطبوع، ص ۳۵۶.

۷. همان، ص ۱۲۴-۱۳۷.

المصنفات المعتره عندهم ايضاً كتاب حياة القلوب»^۱ که احتمالاً ناشی از ترجمه این کتاب در سال ۱۸۵۰ م، به انگلیسی باشد نه جایگاهی که واقعاً این کتاب در بین شیعیان دارد. ادوارد براون^۲ مستشرق معروف و ایران‌شناس که در کتاب یک سال در میان ایرانیان از قول کسی نقل می‌کند که جامع‌ترین کتاب‌های حدیثی نزد شیعه یکی معراج السعاده و دیگری بحار الانوار است که در پانزده یا شانزده جلد است و نوشته جلال الدین حسن بن یوسف بن علی حلی ملقب به علامه است.^۳

حتی در مجموعه مقالات حدیث ویراست مصطفی شاه که در چهار جلد حاوی ۶۰ مقاله در موضوعات حدیثی مسلمانان است، تنها سه مقاله مربوط به حدیث شیعه یا کتب حدیثی شیعه است. از سوی دیگر در کتاب تشیع ویراست کالین ترنر و پل لوفت که حاوی ۷۵ مقاله درباره مسائل مرتبط با تشیع است، حتی یک مقاله در موضوع سیره شیعه وجود ندارد و بیشتر به مسائل سیاسی، شکل‌گیری و جوانب مختلف شیعه‌شناسی با نگاه مردم‌شناسانه پرداخته است.^۴ عبدالجواد فلاطوری می‌گوید: «اگر تمام کتب و مقالاتی را که در ۲۵ سال اخیر به زبانهای مختلف غربی درباره اسلام و ممالک اسلامی منتشر شده، از نظر بگذرانیم به این نکته برمی‌خوریم که از بین هر صد نوشته‌ای که درباره اسلام دیده می‌شود فقط دو عدد به غیر اهل سنت مربوط است و از این مقدار اندک نیز، از بین هر هفت نوشته یک کتاب یا یک مقاله به شیعه اثنی‌عشری اختصاص یافته است.^۵ این گزارش‌ها حاکی از آن است که عدم توجه و بی‌اعتنایی به تراث شیعه و به‌ویژه حدیث آن، یک رویکرد کلی در بین نسل‌های اول مستشرقان بوده است.

از این رو است که حسن انصاری استاد دانشگاه پرینستون معتقد است ما در زبان‌های اروپایی جز با یکی دو استثناً تقریباً هیچ کتابی درباره زندگی، تعالیم و سهم سیاسی و اجتماعی و دینی ائمه شیعه (علیهم‌السلام) نداریم. آنچه هم تا کنون نوشته و منتشر شده با آنچه درباره ائمه (علیهم‌السلام) و

۱. همان، ص ۱۸۰.

2. Edward Granville Browne.

۳. یک سال در میان ایرانیان، ج ۲، ص ۵۶۸ - ۵۶۹.

4. *Shi'ism; Critical concepts in Islamic studies*, edited by Turner, Colin, and Pend Luft, Routledge, London and New York, 2008.

5. <http://faslovasl.kateban.com/post/2399>.

علمای طراز اول اهل سنت در زبان‌های غربی داریم قابل مقایسه نیست. ما تا کنون نتوانسته‌ایم تعالیم امامان شیعه (ع) را به صورت تحقیقی و آکادمیک و قابل گفت‌وگو در فضاهاى آکادمیک جهانی معرفی کنیم.^۱

تا اینکه از نیمه دوم قرن بیستم توجهی اندک به برخی کتب شیعه می‌شود. اتان کلبرگ تأخیر در شروع مطالعات شیعه‌پژوهی را مرتبط با جغرافیای مکانی شیعیان در ارتباط با اروپائیان تبیین کرده و می‌نویسد: «از آنجا که نماینده جهان اسلامی – که اروپائیان چه به‌عنوان دوست و چه به‌عنوان فاتح با آن روبه‌رو بودند – اهل تسنن بود، عرف و آداب و رسوم و عقاید آنان تا حدی بر غریبان مکشوف بود؛ اما در مقابل تشیع که در مناطقی دور از نفوذ غرب متمرکز بود، برای مدت مدیدی مجهول باقی مانده بود.^۲

هاینس هالم،^۳ نویسنده کتاب تشیع، عدم دسترسی اروپائیان به ترجمه منابع شیعی در زبانهای خود را یکی از علل شکل‌گیری دیر هنگام مطالعات درباره شیعه می‌داند.^۴ چه اینکه موجان مومن^۵ نیز کمبود آثار شیعیان اولیه را به‌عنوان علت معرفی کرده و می‌نویسد از آنجا که آثار شیعی بسیار کمی از ماقبل قرن چهارم برجای مانده است، بررسی اولین دوره تشیع بسیار دشوار است و تا حد زیادی، به آثار مخالفان تشیع اعتماد می‌شود.^۶

ولی این توجیه مناسبی نیست؛ چراکه بسیاری از مستشرقان با آشنایی به زبان عربی پژوهش‌های مفصلی نسبت به آثار حدیثی اهل سنت انجام دادند و حتی بسیاری از آنها را به زبانهای اروپایی ترجمه کرده‌اند؛ اما دکتر الویری از چند عامل دیگر سخن می‌گوید او می‌نویسد: تکیه اصلی مستشرقان بر منابع اهل سنت، شناخته نشدن شیعه به‌عنوان یک جریان نیرومند دینی، سیاسی و فرهنگی، غرض‌ورزیهای برخی از مترجمان سنی مذهب آثار

1. <https://www.mehrnews.com/news/4668268>.

2. Kohlberg, Etan, «Early Shiism in History and Research», Etan Kohlberg, Shiism, Burlington: Ashgate Variorum, 2003, Volume 33, p xxii.

3. Heinz Halm.

۴. هاینس هالم، تشیع، ص ۲۱.

5. Moojan Momen.

6. Momen, Moojan. An Introduction to Shi'i Islam: The History and Doctrines of Twelver Shi'ism, pp. 61–62.

مستشرقان، ضعف دستگاه تبلیغی شیعه و پیچیدگی و ابهام تاریخ سه قرن نخست شیعه از یک سو منجر به پایین بودن تعداد تألیفات مربوط به شیعه شده و از سوی دیگر از درجه اعتبار مطالعات و بررسی‌های انجام شده کاسته است.^۱

از این رو است که برخی مستشرقان همکاران خود را به مطالعه فرق مختلف تشویق می‌کنند رودولف اشتروثمان^۲ در مقاله تاریخ بدعت‌شناسی اسلامی خاورشناسان را از توصیف اسلام به شناخت فرق اسلامی و تحلیل آنان دعوت می‌کند.^۳

آغاز مطالعات شیعه‌شناسی علمی از نیمه دوم قرن بیستم

شیعه‌شناسی تا نیمه دوم قرن بیستم نه به صورت یک موضوع مطالعاتی گسترده، اما در حاشیه مطالعات اسلامی قرار داشت؛ یعنی مطالعه برخی جنبه‌های تشیع به صورت موردی و به وسیله معدودی از خاورشناسان صورت گرفته است. فریدلندر،^۴ مستشرق فرانسوی سیلوستر دی ساسی^۵ (د. ۱۸۳۸م) را اولین کسی معرفی می‌کند که به طور نظام‌مند به شیعه‌شناسی در غرب پرداخت.^۶

در سال ۱۹۱۴م، وی. ای. رایس^۷ مقاله‌ای تحت عنوان «علی در سنت شیعی» تدوین کرد که در اولین مجله اسلام‌شناسی در آمریکا یعنی مجله جهان اسلام تحت نظر زوئمر منتشر

۱. الویری، «نقد نظریه‌ای در پیدایش شیعه اثنی عشری»، فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق، شماره ۲، ص ۵۲.

2. Rudolf Strothmann.

3. Strothmann, Rudolf, On the History of Islamic Heresiography, p. 5.

4. Friedlaender, Israel.

5. Silvestre de Sacy.

6. Heterodoxies of the Shiites according to Ibn Hazm, p. 4.

7. Ali W. A. Rice.

۱۸ سیره امامان شیعه علیهم‌السلام در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر؛ منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار

شد.^۱ سر پرسی سایکس^۲ در کتاب شکوه جهان تشیع نیز اطلاعاتی اندک از امام حسین و امام رضا علیهم‌السلام در ضمن گزارش محرم و دیدار خود از مشهد ارائه می‌کند.^۳

اولین تلاش‌ها برای ارائه یک اثر جامع در مورد تشیع و معرفی امامان معصوم شیعه علیهم‌السلام در دهه‌های اول قرن بیستم صورت گرفت. هنری لمنس^۴ (م. ۱۹۳۷م) اصالتاً فرانسوی و متولد بلژیک، نیز جزء اولین خاورشناسانی است که به ارائه آثار درباره امامان شیعه علیهم‌السلام و اهل بیت علیهم‌السلام با دیدگاهی بسیار منفی پرداخته است. اولین کتاب که در آن به امام حسین علیهم‌السلام پرداخت، کتاب فاطمه و دختران محمد است که در رم به سال ۱۹۱۲م، انتشار یافت که در آن او ادعا می‌کند که محمد قصد نداشت فرزندان فاطمه را جانشین خود کند و همچنین فاطمه دختر مورد علاقه محمد نبوده است.^۵

لمنس کتاب دیگری درباره یزید دارد که بخش مهمی از آن درباره امام حسین علیهم‌السلام است.^۶ آثار لمنس را می‌توان از مهم‌ترین آثار در اوایل نیمه اول قرن بیستم درباره امامان شیعه علیهم‌السلام دانست که رویکردی بسیار منفی نسبت به اهل بیت علیهم‌السلام دارد و معلوم نیست چه انگیزه‌ای برای طرفداری از امویان داشت. عبدالرحمن بدوی درباره او می‌نویسد: «وی به شدت فاقد پیراستگی در تحقیق و رعایت امانت در نقل متون و فهم آن‌ها بود و نمونه بسیار بدی از میان محققان خاورشناس در زمینه اسلامی بود. زشت‌ترین کاری که کرد، به‌ویژه در کتاب فاطمه و دختران محمد، این بود که در پیوست‌ها به صفحات منابعی اشاره می‌کند که من [عبدالرحمن بدوی] با مراجعه به آن‌ها دیدم که به‌هیچ‌وجه در این کتاب‌ها وجود ندارد و یا اینکه متن را به گونه‌ای انحرافی و بداندیشانه می‌فهمد و یا ظالمانه مواردی را بیرون می‌کشد که دلیل بر فساد ذهن و خبث نیت اوست. محققى در میان خاورشناسان نمی‌شناسم که به این مرتبه از گمراهی و فساد

1. Rice, W. A. Ali In Shiah Tradition, The Moslim World, (Zwemer ed.) Christian Literature Society for India, Bristol, 1914.

2. Sir Percy Sykes.

3. Sykes, Sir Percy Molesworth, The Glory of the Shi'a World, p. 200.

4. Henri, Lammens.

5. Henri, Lammens, Fātima et les filles de Mahomet, Sumptibus Pontificii Instituti Biblici, 1912.

6. Henri, Lammens, Lammens—Le Califat de Yazid Ier, Imprimerie catholique, 1921.

نیت رسیده باشد).^۱ او همچنین در دایرةالمعارف اسلام ویرایش اول مدخل‌هایی را از جمله مدخل «امام حسن و امام حسین» (علیه السلام) را نوشت که بسیار سوگیرانه و منفی بود و در فصل بعد به آن خواهیم پرداخت.

همچنین دویت دونالدسون^۲ کتاب مذهب شیعه^۳ را در سال ۱۹۳۳م، منتشر کرد. او که به انگیزه فعالیت تبشیری بیست سال در مشهد سکونت داشت آثاری درباره امام رضا (علیه السلام) و حرم او نیز دارد. دونالدسون در این کتاب به معرفی امامان شیعه (علیهم السلام) پرداخته و برای هر یک از ائمه فصلی جداگانه ترتیب داده است او در این کتاب منابع حدیثی شیعه را بسیار مختصر معرفی کرده است.

به نمونه‌های دیگری از این‌گونه آثار در فصل بعدی و در طی این پژوهش اشاره خواهد شد؛ اما این مطالعات به‌گونه‌ای نبودند که حتی تصویری تار و مبهم و شاکله‌ای کلی از تشیع یا سیره امامان شیعه (علیهم السلام) ترسیم کنند.

از نیمه دوم قرن بیستم، روش‌های مطالعات علمی در رشته‌های مختلف علوم اسلامی جای خود را یافته بود و نقص‌ها و آسیب‌های استشراق نیز خودنمایی می‌کرد که از جمله آن‌ها نگاه جزیره‌ای و عدم توجه به تمام ابعاد مختلف اسلام بود. در این زمان بود که تشیع به‌عنوان یک فرقه مهم در اسلام مورد توجه خاورشناسان قرار گرفت. می‌توان گفت کنفرانس سال ۱۹۶۸م، استراسبورگ فرانسه آغازی رسمی برای مطرح شدن مطالعات شیعی در اروپا بود. این کنفرانس که با حضور اندیشمندان شیعه‌شناسی چون کربن، مادلونگ و دیگر خاورشناسان و نیز دو اندیشمند شیعه یعنی سید حسین نصر و سید موسی صدر تشکیل شد و به بررسی ابعاد مختلف تشیع پرداخت و نتیجه آن نیز دو سال بعد در فرانسه منتشر شد.^۴

در حوزه مطالعات اسلامی، اسلام شیعی کمتر از سهم خود توجه و تلاش خاورشناسان غربی را دریافت کرده است؛ با این حال در سال‌های اخیر مطالعاتی در این زمینه بسیار مهم،

۱. بدوی، فرهنگ کامل خاورشناسان، ص ۳۵۸.

2. Donaldson, Dwight.

3. Donaldson, Dwight, *The Shi'ite religion; a history of Islam in Persia and Irak*, Luzac, London. 1933.

4. Fahd, T. *Le Shi'isme imâmite*, Colloque de Strasbourg (6-9 mai 1968), Paris, P.U.F. 1970.

۲۰ سیره امامان شیعه علیهم‌السلام در آثار انگلیسی مستشرقان معاصر؛ منبع‌شناسی و نقد و بررسی مهم‌ترین آثار

انجام شده است و انقلاب ۱۹۷۹ در ایران بدون شک توجه را به اسلام شیعی معطوف کرده است.^۱ به طوری که پس از آن مطالعات شیعه در سطح نسبتاً بهتری در دانشگاه‌های اروپایی دنبال شد.

گونه‌شناسی مطالعات درباره امامان شیعه

در یک نگاه کلی به اسلام‌شناسی در غرب به وضوح شاهدیم که شمار کسانی که در زمینه بررسی سیره امامان معصوم علیهم‌السلام دارای آثار هستند نسبت به تعداد مستشرقان در زمینه‌های مختلف اسلام‌شناسی با توجه به اهمیت آن و نقش محوری آن در اندیشه تشیع چندان زیاد نیست. ملاحظه همین تعداد نشان می‌دهد خاورشناسان با رویکردهای مختلف و زوایای مختلف موضوع امامان شیعه علیهم‌السلام را مورد توجه قرار داده‌اند. بررسی سیره امامان شیعه علیهم‌السلام و مسائل مربوط به آن در چند دسته از کتاب‌های غربیان صورت گرفته است.

دسته اول منابعی هستند که به تاریخ اسلام پرداخته‌اند این تحقیقات نشأت گرفته از پژوهش‌های مرتبط با صدر اسلام و سیره پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم یا تاریخ خلفا هستند که لاجرم زندگی امام علی علیه‌السلام و امامان حسن و حسین علیهم‌السلام را نیز مورد توجه قرار داده‌اند؛ به‌عنوان نمونه ویلیام تیلور^۲ در کتاب تاریخ اسلام و فرق آن که در سال ۱۸۵۱ م، منتشر شده است درباره دوازده امام شیعی توضیح می‌دهد.^۳ او بارها در این کتاب ادعا می‌کند که اندیشه امامت از بودیسم اخذ شده است.^۴

برخی کتابها درباره صحابه نیز به مناسبت به اهل بیت علیهم‌السلام و جایگاه آنان پرداخته‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به سلمان پاک اثر لویی ماسینیون^۵ که در آن از حدیث «سلمان منا اهل البیت» بحث می‌کند^۶ و نیز سلمان فارسی اثر دونالدسون^۷ اشاره کرد. دونالدسون حضور

1. Momen, Moojan. An Introduction to Shi'i Islam, p. 61.

2. William Cooke Taylor.

3. William Cooke Taylor, The History of Mohammadanism and Its Sects, pp. 182–202.

4. Ibid, p. 200.

5. Louis Massignon.

۶. ماسینیون، سلمان پاک، ترجمه علی شریعتی.

7. Donaldson, D. M. (1929). Salman the Persian, The Muslim World, 19 (4), pp. 338–352.